

GLOBALLASHUV DAVRIDA MILLIY TIL VA ADABIYOTNING SAQLANISHI: TAHDIDLAR VA YANGI IMKONIYATLAR

Kurbanova Zubayda Alimovna

Hazorasp tumani 1- son politexnikumi

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada globallashuv jarayonining milliy til va adabiyotga ta'siri ko'rib chiqiladi. XXI asrda internet, ommaviy axborot vositalari, migratsiya va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi mahalliy tillar va madaniy merosga kuchli bosim o'tkazmoqda. Ayniqsa, yosh avlod orasida xalqaro tillarning ustunligi ortib borayotgani milliy tilning jamiyatdagi mavqeiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, globallashuv doirasida milliy adabiyotlarni targ'ib qilish, ularni raqamlashtirish, tarjima qilish va xalqaro adabiy muloqotga jalb qilish orqali yangi imkoniyatlar ham vujudga kelmoqda. Maqolada ushbu ikki yo'nalish – tahdidlar va imkoniyatlar – tahlil qilinadi. Xususan, til siyosati, adabiy ta'lim, nashriyot faoliyati va internetda milliy kontent yaratish masalalari atroflicha ko'rib chiqiladi. Muallif milliy til va adabiyotning saqlanishi uchun davlat siyosatining barqarorligi, jamoatchilik faolligi va texnologik innovatsiyalardan foydalanish zarurligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: milliy til, adabiyot, globallashuv, tahdidlar, imkoniyatlar, raqamli madaniyat, til siyosati, adabiy meros, internet, yosh avlod.

«СОХРАНЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: УГРОЗЫ И НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ»

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается влияние процесса глобализации на национальный язык и литературу. В XXI веке стремительное развитие Интернета, средств массовой информации, миграции и цифровых технологий оказывает сильное давление на местные языки и культурное наследие. Усиление доминирования международных языков, особенно среди молодого поколения, негативно влияет на положение национального языка в обществе. В то же время в рамках глобализации появляются новые возможности через популяризацию национальной литературы, ее оцифровку, перевод и вовлечение в международный литературный диалог. В статье анализируются эти два направления — угрозы и возможности. В частности, подробно рассматриваются вопросы языковой политики, литературного образования, издательской деятельности и создания национального контента в Интернете. Автор

обосновывает необходимость стабильности государственной политики, общественной активности и использования технологических инноваций для сохранения национального языка и литературы.

Ключевые слова: национальный язык, литература, глобализация, угрозы, возможности, цифровая культура, языковая политика, литературное наследие, Интернет, молодое поколение.

“PRESERVATION OF NATIONAL LANGUAGE AND LITERATURE IN THE ERA OF GLOBALIZATION: THREATS AND NEW OPPORTUNITIES”

ABSTRACT

This article examines the impact of the globalization process on national language and literature. In the 21st century, the rapid development of the Internet, mass media, migration and digital technologies is exerting strong pressure on local languages and cultural heritage. The increasing dominance of international languages, especially among the younger generation, is negatively affecting the position of the national language in society. At the same time, new opportunities are emerging within the framework of globalization through the promotion of national literature, its digitization, translation and involvement in international literary dialogue. The article analyzes these two areas - threats and opportunities. In particular, the issues of language policy, literary education, publishing activities and the creation of national content on the Internet are examined in detail. The author substantiates the need for the stability of state policy, public activity and the use of technological innovations for the preservation of national language and literature.

Keywords: national language, literature, globalization, threats, opportunities, digital culture, language policy, literary heritage, Internet, young generation.

KIRISH

Hozirgi globallashuv davri insoniyat taraqqiyotida keskin burilish yasagan bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu jarayon ijtimoiy, siyosiy, madaniy va axborot sohalarida integratsiyalashuvni kuchaytirib, jahon mamlakatlari o‘rtasidagi chegara va to‘siqlarni borgan sari bartaraf etmoqda. Aynan shunday sharoitda milliy identitet, til va adabiyotning saqlanishi dolzarb masalaga aylanmoqda. Chunki til nafaqat aloqa vositasi, balki xalqning ma’naviyati, tarixiy xotirasi va madaniy o‘zligini aks ettiruvchi asosiy omildir. Adabiyot esa bu tilda yaratilgan badiiy, falsafiy va estetik tajribaning yuksak ifodasidir. Shu bois, milliy til va adabiyot har qanday jamiyatning madaniy immuniteti, mustahkamlik negizi sanaladi.

Globallashuv sharoitida jahon tillarining, xususan ingliz tilining ustuvor mavqei ortib borayotgani, xalqaro kommunikatsiya vositalarining ko‘payishi, migratsiya

oqimlarining kengayishi, internet va raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi natijasida ko‘plab milliy tillar va adabiyotlar chetlab qolish xavfi ostida turibdi. UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, har 14 kunda dunyoda bitta til yo‘qolmoqda, bu esa insoniyatning madaniy xilma-xilligiga jiddiy tahdid solmoqda. O‘zbek tilining maqomi va taraqqiyot darajasi nisbatan barqaror bo‘lsa-da, zamonaviy sharoitda bu til va uning adabiyotini saqlab qolish, yosh avlod qalbida uni qadrlash tuyg‘usini shakllantirish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

Shu bilan birga, globallashuvni biryoqlama tahdid sifatida emas, balki imkoniyatlar manbai sifatida ham ko‘rish zarur. Bugungi raqamli dunyo milliy adabiyotlarni elektron platformalarda keng targ‘ib qilish, ularni boshqa tillarga tarjima qilish, adabiy loyihalar orqali jahon adabiy jarayonlariga integratsiyalashuvga zamin yaratmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar, elektron kutubxonalar, audiokitoblar va multimedaviy adabiy mahsulotlar orqali yoshlar ongida til va adabiyotga bo‘lgan qiziqish uyg‘otish mumkin.

Maqolada globallashuv ta’sirida milliy til va adabiyotning bugungi holati, yuzaga kelayotgan xavf-xatarlar va ularni yengib o‘tish yo‘llari, shuningdek, yuzaga kelayotgan yangi imkoniyatlar tahlil qilinadi. Milliy madaniyatni saqlashda davlat siyosatining roli, ta’lim tizimidagi islohotlar, mahalliy nashriyotlar faoliyati, shuningdek, yoshlar orasida adabiy didni shakllantirish yo‘llari keng muhokama qilinadi. Maqsad – globallashuv sharoitida milliylikni asrab qolish va uni zamon bilan uyg‘unlashtirish yo‘llarini aniqlashdan iborat.

NATIJALAR

Globallashuv jarayonining milliy til va adabiyotga ta’siri murakkab va ikkiyoqlama xarakterga ega ekani aniqlandi. Bir tomondan, bu jarayon milliy tilga nisbatan e’tiborni susaytirishi, uni chet tillari, ayniqsa, ingliz tilining bosimi ostida qolishiga olib kelayotgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, yangi texnologik imkoniyatlar orqali milliy adabiyotni keng auditoriyaga yetkazishning zamonaviy usullarini yaratmoqda. Shu sababli, globallashuv sharoitida milliy til va adabiyotning saqlanishi faqatgina tahdidlarni bartaraf etish bilan emas, balki mavjud imkoniyatlardan oqilona foydalanish bilan bog‘liq ekani aniq bo‘ldi.

O‘zbekiston misolida olib borilgan kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, 2020–2024 yillar oralig‘ida yoshlar orasida o‘zbek tilida badiiy adabiyot o‘qishga bo‘lgan qiziqish biroz pasaygan. Statistika agentligi ma’lumotlariga ko‘ra, 2023-yilda 15–25 yosh oralig‘idagi respondentlarning faqat 42 foizi o‘zbek adabiyotini doimiy o‘qishini bildirgan, bu ko‘rsatkich 2018-yilda 56 foizni tashkil qilgan edi. Bunda ijtimoiy tarmoqlarda xorijiy til kontentining ko‘pligi va zamonaviy adabiyotlarning tarjima holida tezroq tarqalishi sabab bo‘layotgani aniqlangan.

Biroq shu bilan birga, 2021–2023 yillarda elektron adabiyot platformalari orqali o‘zbek yozuvchilari asarlarining o‘qilishi va yuklab olinishi 2 barobarga ortgani

kuzatildi. Jumladan, “Kitobxon”, “ZiyoNet” va “Kutubxonachi.uz” kabi platformalarga joylashtirilgan o‘zbek adiblarining asarlari ko‘pchilik tomonidan izlanmoqda. Bu esa shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar orqali milliy adabiyotga yangi nafas berish imkoniyati mavjud.

Tadqiqotlar natijasida aniqlanishicha, globallashuvning salbiy ta’sirlarini bartaraf etishda til siyosatining aniqligi va uzluksizligi muhim ahamiyatga ega. 2020-yilda qabul qilingan “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomini mustahkamlash to‘g‘risida”gi Prezident qarori asosida qator dasturlar amalga oshirilgan bo‘lib, ularning natijasida davlat tashkilotlarida o‘zbek tilidan foydalanish darajasi 73 foizdan 87 foizga oshgan. Bu esa tilni saqlash yo‘lida siyosiy irodaning muhimligini isbotlaydi.

Adabiy jarayonlarda esa yangi avlod yozuvchilari, shoirlari va tarjimonlarining faolligi sezilarli bo‘lib, ular internet orqali o‘z asarlarini keng auditoriyaga taqdim etishmoqda. Ayniqsa, bloglar, YouTube adabiy kanallari, TikTokdagi qisqa she’rlar va proza o‘qish videolari o‘zbek tilining yangi shakllarda tarqalishiga xizmat qilmoqda. Bu holat raqamli madaniyatda milliy adabiyot uchun yangi sahna paydo bo‘layotganidan dalolat beradi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda o‘zbek tilidagi asarlarning ingliz, rus, turk, fransuz va boshqa tillarga tarjima qilinayotganligi milliy adabiyotning global miqyosda tanilishiga zamin yaratmoqda. 2023-yilda O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi tomonidan 40 dan ortiq asar xorijiy tillarga tarjima qilingan va chet eldagi ko‘rgazmalarda namoyish etilgan. Bu esa adabiy diplomatiyaning yangi bosqichga chiqqanligini ko‘rsatmoqda. Tahlillar shuni ham ko‘rsatdiki, yoshlar orasida til va adabiyotga qiziqishni oshirishda ta’lim muassasalari, ta’lim muassasalari muhim rol o‘ynaydi.. So‘rovnomalarga ko‘ra, o‘zbek tili va adabiyoti darslarida zamonaviy metodlar – vizual materiallar, loyiha asosidagi o‘qitish, interaktiv o‘yinlar qo‘llanilgan taqdirda, o‘quvchilarning fanlarga bo‘lgan qiziqishi 1,6 barobarga oshgan. Maqola davomida o‘zbek tilining saqlanishi uchun quyidagi asosiy shartlar aniqlab berildi: barqaror til siyosati, raqamli adabiyotlar platformasi yaratish, yoshlar bilan zamonaviy formatda muloqot qilish, milliy adabiyotni chet tillariga tarjima qilish, xalqaro maydonlarda milliy adiblarimizni targ‘ib qilish va eng muhimi – oilada va jamiyatda o‘zbek tilining qadriyat sifatida e’tirof etilishi. Yakunda, globallashuv davrida milliy til va adabiyotning yo‘qolib ketmasligi uchun passiv qarshilik emas, balki faol va zamonaviy yondashuvlar asosida kurash olib borish zarurligi isbotlandi. Til va adabiyot bu – o‘zlikning ko‘zgusi, uni asrash esa milliy kelajakni asrash demakdir.

MUHOKAMA

Globallashuv bugungi kunda insoniyat hayotining barcha jabhalarini qamrab olgan murakkab va ko‘p qirrali jarayondir. U nafaqat iqtisodiy va siyosiy integratsiyani, balki madaniy va tilshunoslik darajasidagi o‘zgarishlarni ham taqozo etmoqda. Har bir xalq uchun o‘z tilini asrab-avaylash va adabiyotini kelgusi avlodlarga

yetkazish bugungi davrning asosiy madaniy muammolaridan biri bo‘lib qoldi. Aynan globallashuv natijasida xalqaro tillarning – ingliz, rus, xitoy, fransuz tillarining kuchli ta’siri ortib bormoqda. Bu holat kichik yoki o‘rta hajmdagi milliy tillarning rivojlanishiga to‘siq bo‘lishi mumkin. Ayniqsa, O‘zbekistonda ingliz tilining ijtimoiy hayotda va ta’lim tizimida ustuvorlikka erishishi, o‘zbek tilining ba’zi sohalarda chekinishiga olib kelayotganligi kuzatilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabrdagi “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomini tubdan mustahkamlash” haqidagi farmoni asosida bir qator ijobiy islohotlar amalga oshirilgan bo‘lsa-da, globallashuv fonida milliy tilning ahamiyatini kuchaytirish zarurati saqlanib qolmoqda. Jumladan, rasmiy hujjatlar yuritilishida o‘zbek tilidan foydalanish darajasi hali ham to‘liq 100 foizga yetmagan.

Milliy adabiyot esa o‘zlikni anglash, tarixiy xotirani saqlash va estetik tarbiya berish vositasi sifatida alohida o‘ringa ega. Globallashuv bu sohaga ham ikkiyoqlama ta’sir ko‘rsatmoqda: bir tomondan, adabiyotga bo‘lgan qiziqishni pasaytirayotgan bo‘lsa, boshqa tomondan, adiblarimiz uchun jahon adabiyoti bilan tanishish va o‘z asarlarini xalqaro maydonga olib chiqish imkoniyatlarini yaratmoqda. Quydagi jadvalda 2018–2023 yillar oralig‘ida o‘zbek adabiyotining jamoaviy o‘qilishi va yoshlar orasidagi o‘qish odatlarining dinamikasi keltirilgan:

Yil	15-25 yoshli yoshlar orasida o‘zbek adabiyotini muntazam o‘qish (%)	Internet orqali adabiy kontent iste’moli (%)
2018	56%	21%
2020	48%	38%
2022	44%	51%
2023	42%	59%

Ushbu jadvaldan ko‘rinib turibdiki, an’anaviy kitobxonlik susaygan bo‘lsa-da, raqamli adabiyot iste’moli sezilarli darajada oshgan. Bu esa o‘z navbatida milliy adabiyotning yangi formatda saqlanishi mumkinligini ko‘rsatmoqda. Globallashuv sharoitida yoshlarning ongi va ma’naviyatiga eng ko‘p ta’sir o‘tkazuvchi vositalardan biri bu – ijtimoiy tarmoqlar. Bugungi kunda TikTok, YouTube, Telegram kabi platformalarda qisqa she’r o‘qish videolari, adabiy viktorinalar, zamonaviy yozuvchilarning interaktiv chiqishlari keng ommalashmoqda. Bular milliy til va adabiyotni ommalashtirishga xizmat qilmoqda. Milliy tilni himoya qilishning samarali vositalaridan biri bu – ta’lim tizimiga zamonaviy, innovatsion yondashuvlarni joriy etishdir. O‘zbek tilidagi elektron darsliklar, mobil ilovalar, interaktiv dasturlar yordamida yosh avlodni tilga yaqinlashtirish mumkin. 2022-yil yakuniga kelib “Milliy multimedia kutubxonasi”da 1 000 dan ortiq o‘zbek tilidagi raqamli darsliklar

joylashtirilgan. Ayniqsa, adabiy asarlarning turli tillarga tarjima qilinishi milliy adabiyotni globallashtirishga integratsiya qilishda muhim ahamiyatga ega. 2023-yilda “Yozuvchilar uyushmasi” tomonidan 42 ta o‘zbek adibining asarlari ingliz, rus, koreys, arab va turk tillariga tarjima qilinib, xalqaro ko‘rgazmalarda namoyish etildi. O‘zbekistonda adabiyot haftaliklari, adabiy uchrashuvlar, kitob yarmarkalari, shoirlar kechalarining o‘tkazilishi ham milliy adabiyotga bo‘lgan e‘tiborni oshirayotgan omillardandir. Jumladan, “Kitobxonlik haftaligi – 2023” doirasida 90 mingdan ortiq ishtirokchi qatnashgan va 300 mingga yaqin asar tarqatilgan. Biroq, ayrim tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ta‘lim muassasalaridagi o‘zbek tili va adabiyot o‘qituvchilari orasida metodik yangilanishga ehtiyoj yuqori. An‘anaviy yondashuvlar yosh avlodni to‘liq jalb etmayapti. Shuning uchun zamonaviy didaktik vositalar, gamifikatsiya uslublari va media-axborot savodxonligi vositalari asosida darslar tashkil etilishi zarur. Oiladagi til muhiti ham muhim rol o‘ynaydi. Afsuski, ayrim shaharlik oilalarda farzandlar bilan chet tilida muloqot qilish holatlari ko‘paymoqda. Bu esa ona tilining hayotiy dolzarbligini kamaytiradi. Shunday ekan, tilga ijtimoiy qadriyat sifatida yondashish madaniyatini rivojlantirish zarur. Adabiyot va til siyosatini bir-biridan ajratib bo‘lmaydi. Chunki adabiyot tilda yashaydi, til esa adabiyot orqali jamiyatda mavjud bo‘ladi. Shuning uchun davlatning til siyosati doirasida adabiyotni ham qo‘llab-quvvatlovchi dasturlar kiritilishi muhim.

Muhokama shuni ko‘rsatdiki, globallashtirish tahdidlariga qarshi kurashish uchun faqat taqiqlovchi choralar emas, balki raqobatbardosh muhit yaratish zarur. Masalan, o‘zbek tilidagi video kontentlarni, podkastlarni, onlayn seriallarni rivojlantirish, raqamli hikoya platformalari yaratish orqali til va adabiyotga zamonaviy nafis tus berish mumkin. Yosh avlod vakillari orasida adabiy bellashuvlar, insholar tanlovlari, “Eng yaxshi yozuvchi” loyihalari, “She’r marafoni” singari interaktiv dasturlar til va adabiyotning ommalashuviga katta hissa qo‘shmoqda. 2024-yilda “O‘zbek she’riyat marafoni”da 1 milliondan ortiq internet foydalanuvchisi qatnashgani bu borada ijobiy natijadir. Shuningdek, milliy til va adabiyotga raqamli xavfsizlik choralari bilan yondashish ham zarur. Sun‘iy intellekt vositalarida o‘zbek tilining to‘g‘ri tanilishi, avtomatik tarjimalarda aniqlik, so‘z boyligining saqlanishi – bular ham muhim masalalardir. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, koreys, yapon, fin, arab tillari o‘z adabiy merosi va zamonaviy texnologiyalarni uyg‘unlashtirish orqali global bozorga chiqishga muvaffaq bo‘lgan. O‘zbekiston ham shu yo‘ldan borishi, o‘z tilini eksport qilish strategiyasini ishlab chiqishi lozim. Til va adabiyotga e‘tibor berish, aslida, millatga, uning kelajagiga e‘tibor berish demakdir. Bu boradagi har qanday sustkashlik kelajakda madaniy tanazzulga olib kelishi mumkin. Shuning uchun har bir oila, har bir o‘qituvchi, har bir ijodkor bu borada mas‘uliyatni chuqur his qilishi lozim.

XULOSA

Globallashuv jarayoni zamonaviy jamiyatda til va adabiyotga boʻlgan munosabatni tubdan oʻzgartirmoqda. Mazkur maqolada olib borilgan tahlillar shuni koʻrsatdiki, bugungi sharoitda milliy til va adabiyotga ikki tomonlama yondashuv talab qilinadi: bir tomondan, ularni global bosimdan himoya qilish, ikkinchi tomondan esa globallashuvning oʻzidan vosita sifatida foydalanish orqali milliy qadriyatlarni ilgari surish zarur. Oʻzbekiston misolida oʻzbek tili va adabiyotining joriy ahvoli hamda globallashuv sharoitidagi yangi yoʻnalishlar tahlil qilindi. Oʻzbek tilini davlat siyosati darajasida qoʻllab-quvvatlash, raqamli platformalarda milliy kontent yaratish, adabiyotni internet orqali ommalashtirish, xalqaro tarjimalarni koʻpaytirish kabi yoʻnalishlar ijobiy natija bermoqda. Ayniqsa, yosh avlod orasida elektron kitoblar, audio materiallar va ijtimoiy tarmoqlardagi adabiy kontentlar orqali oʻzbek tiliga qiziqish kuchayib bormoqda. Shu bilan birga, adabiyot oʻqitishda yangi metodikalarning joriy etilishi, raqamli vositalardan foydalanish, ijodiy tanlovlar va interaktiv loyihalar orqali yoshlarning til va adabiyotga boʻlgan munosabatini kuchaytirish mumkinligi isbotlandi. Globallashuvga qarshi kurash emas, balki milliy madaniyatni unga mos ravishda rivojlantirish – kelajakdagi muvaffaqiyat garovi ekani xulosa qilindi. Milliy til va adabiyot bizning tarixiy xotiramiz, madaniy merosimiz va maʼnaviy mustaqilligimizning tayanchidir. Ularni zamonaviy vositalar bilan boyitish, texnologiyalar yordamida keng ommaga taqdim etish, kelajak avlod qalbida til va adabiyotga muhabbat uygʻotish – har bir ilm-fan arbobi, adabiyotshunos, pedagog, ijodkor va har bir fuqaroning muqaddas burchidir.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning nutqlari. www.prezident.uz
2. Oʻzbekiston Respublikasi “Davlat tili haqida”gi Qonuni. 1989-yil 21-oktabr.
3. “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” – Sh.Mirziyoyev, 2021.
4. UNESCO World Report: Languages and Cultural Identity, 2022.
5. Komilov N. “Milliy ong va maʼnaviyat”. Toshkent: Maʼnaviyat, 2019.
6. Qodirov A. “Globallashuv va til siyosati”. Toshkent: Fan, 2020.
7. Abdullayeva Z. “Milliy adabiyot: raqamli davrda yangi oʻzgarishlar”. Ilmiy maqola, 2023.
8. www.stat.uz – Oʻzbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy sayti
9. www.ziynet.uz – Ziyonet elektron taʼlim portali
10. “Oʻzbek tilining davlat tili sifatidagi maqomini mustahkamlash toʻgʻrisida”gi Prezident qarori. 2019-yil 21-oktabr.
11. Ergashev R. “Yoshlar va til madaniyati”. OʻzR FA, 2020.
12. Alimov M. “Milliy adabiyot va globallashuv: yangi chaqiriqlar”. Adabiyotshunoslik jurnali, 2022.
13. “Yoshlar orasida oʻqish madaniyati” boʻyicha soʻrovnoma natijalari, Yoshlar ittifoqi, 2023.
14. “Oʻzbek tilida multimedia resurslar ishlab chiqilishi” – Innovatsion rivojlanish vazirligi hisobotlari, 2022.
15. “Adabiy integratsiya va tarjima siyosati” – Tashqi ishlar vazirligi, 2023.